

ҚАЗАҚСТАН МЕН РЕСЕЙДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫТМАҚТАСТЫҒЫ: ТӘУЕКЕЛДЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Ресей – Қазақстанның сауда және инвестиция бойынша маңызды экономикалық серіктестерінің бірі. Екі ел бірлесіп көптеген маңызды жобаларды жүзеге асыруда. Алайда, Украинаның оккупациялануы мен халықаралық санкциялар мен қысымдарға байланысты Ресеймен экономикалық ынтимақтастық Қазақстан мен Орталық Азияның басқа да елдері үшін айтарлықтай шығынға ұшырау қаупін тудырады. Сондықтан бұл түсініктеме Ресейдің Қазақстан экономикасындағы рөлін талдауға, экономикалық ынтимақтастықтан туындайтын ықтимал тәуекелдерді ашып көрсетуге және саяси ұсыныстар беруге бағытталған.

Екі ел арасындағы екіжақты сауда көрсеткіштерін талдау тауар айналымының көлемі айтарлықтай өскенін көрсетеді. Халықаралық сауда орталығының (ИТС, 2022) деректеріне негізделген есептеулер бұл көрсеткіш 2002 жылғы 4,3 миллиард доллардан 2021 жылы рекордтық 25,6 миллиард долларға дейін өскенін көрсетеді. Есепті кезеңде Ресейдің Қазақстанға экспорты 2,4 миллиард доллардан шамамен 18,5 миллиард долларға дейін өсті, ал Қазақстанның Ресейге экспорты 1,9 миллиард доллардан 7,1 миллиард долларға дейін өсті. Ресейдің Қазақстанға экспорты 7,7 есе өссе (2021 жылдан 2002 жылға дейін), Қазақстанның өсу қарқыны 3,7 есе болды.

Ресейдің Қазақстанға экспорты әртарапандырылған, сондай-ақ негізінен ауыл шаруашылығы мен өңдеу өнеркәсібі тауарларынан тұрады. Айта кетерлігі, екі ел арасындағы екіжақты саудада ауылшаруашылық өнімдерінің маңызы зор. Мысалы, Ресейдің Қазақстанға ауыл шаруашылық экспорты 2002 жылғы шамамен 178 миллион доллардан 2021 жылы шамамен 2,8 миллиард долларға дейін өсті. Есепті кезеңде Ресейдің Қазақстанға экспортының жалпы көлеміндегі ауыл шаруашылығы экспортының үлесі 7,4%-дан 14,9%-ға дейін өсті. Кейбір ауылшаруашылық және азық-түлік тауарларын жеткізудің айтарлықтай артқанын атап өту маңызды. Есепті кезеңде Ресейден Қазақстанға ет экспорты 0,6 миллион доллардан 72,6 миллион долларға, астық 1,3 миллион доллардан 246,2 миллион долларға, қант пен қант өнімдері 9,7 миллион доллардан 217 миллион долларға өсті. Айта кететін жәйт, қамыс немесе қызылша қантының экспорты 3,2 миллион доллардан 160,6 миллион долларға дейін өсті. Бұл сандар Қазақстанның азық-түлік нарығында және қауіпсіздігінде Ресейдің маңызды рөл атқаратынын көрсетеді.

Қазақстанның Ресей нарығына жеткізуі негізінен металдар мен минералды отыннан тұрады. Ауыл

шаруашылығы өнімдерінің экспорты 2002 жылғы 76 миллион доллардан 2022 жылы 502 миллион долларға дейін өсті. Қазақстанның жалпы экспортындағы ауыл шаруашылығы экспортының үлесі 3,9%-дан 7%-ға дейін өсті. Дегенмен, ауыл шаруашылығы экспортының үлесі 2004 жылы 12,3%-ды құрады. Айта кетерлігі, Қазақстанның Ресейге ауыл шаруашылығы мен азық-түлікпен қамтамасыз етілуі негізінен дөңді дақылдарға тәуелді. Дегенмен, Қазақстанның Ресейге экспорттағы үлесін айтарлықтай арттыратын ауыл шаруашылығы өнімдері көп. Мысалы, сүт өнімдерінің экспорты есепті кезеңде 0,8 миллион доллардан 51,1 миллион долларға, ет өнімдерінің экспорты 1,1 миллион доллардан 53,5 миллион долларға дейін өсті. 2021 жылы Қазақстанның Ресейге экспортталатын басқа да маңызды өнімдері шойын мен болат (25,8%), минералды отын (6,3%), бейорганикалық химиялық заттар (3,5%) және электр машиналары (1,7%) болды.

Соңғы он жылда Ресей Қазақстан экономикасына шамамен 12,6 миллиард доллар инвестициялады. Қазақстанда Ресейдің қатысуымен 7791 кәсіпорын және Қазақстанда 3325 қазақстандық-ресейлік бірлескен кәсіпорын жұмыс істейді. Ресейлік компаниялар Қазақстан экономикасына құйылған инвестиция көлемі бойынша алғашқы бес инвестордың қатарына кіреді. Ресейлік компаниялардың инвестициялық портфелі барлық дерлік секторда ұсынылған және әртүрлі салаларда жалпы сомасы 5,3 миллиард долларды құрайтын 30 бірлескен ірі жоба іске асыру және әзірлеу кезеңінде [TASS, 2021].

Бірақ Украина дағдарысынан кейін Ресей Қазақстанға қауіп төндіретін кейбір даулы шешімдер қабылдады. Әсіресе Ресейдің астық пен қант экспортына уақытша шектеу қоюы Қазақстан нарығында теріс нәтиже берді. Біріншіден, бұл қадам осы тауарларды жеткізуді азайтып, тапшылық пен бағаның өсуіне әкелді. Екіншіден, астық тапшылығы Қазақстандағы егіс науқанына қауіп төндірді. Үшіншіден, бағаның көтерілуі Қазақстанда әлеуметтік наразылық тудырды. Ақырында, қаралып отырған шешім Еуразиялық экономикалық одақтың (ЕАЭО) тауарлардың еркін қозғалысын қолдайтын, стратегиялық одақтастарды тәуекелге ұшыратып, екі елдің экономикалық мүдделеріне нұқсан келтіретін қағидаттарын бұзды. Қазақстан мұнай экспортының басым бөлігі Ресей арқылы Каспий құбыр консорциумы (КҚК) арқылы өтетіні белгілі. 2022 жылдың 6 шілдесінде Новороссийск Приморск аудандық соты экологиялық заң бұзушылықты сылтауратып,

Каспий құбыр консорциумының жұмысын бір айға тоқтатқаны анықталды. Алайда кейіннен Краснодар аудандық соты Новороссийск Приморск аудандық сотының шешіміне шағымданған. Мақалаларды сараптап, тараптардың дәлелдерін тыңдаған апелляциялық сот жергілікті соттың шешімін өзгертіп, ҚДЖК-ге 200 мың рубль көлемінде әкімшілік айыппұл салды [KazTAG, 2022].

Бұл ретте Қазақстандағы ресейлік компаниялардың қызметі айтарлықтай өсті. Қазақстандық валюта нарығындағы сауда-саттық көлемі негізінен рубль-теңге жұбындағы сауда үлесінің ұлғаюы есебінен өсіп, жалпы валюталық саудада 9%-ға жетті. Рубльдегі транзакция көлемі шамамен 10 есе өсіп, 115,55 миллиард рубльге жетті, ал транзакциялар саны 2052-ге өсіп, 3360-қа жетті. Мұны Қазақстан нарығындағы доллар мен рубльді айырбастауға немесе рубль-теңгеге айырбастауға қойылған шектеулерге байланысты рубльге деген сұраныстың жоғары болуымен түсіндіруге болады [Forbes, 2022].

Санкциялардан кейін көптеген ресейлік компаниялар Қазақстанға көшті. 2022 жылдың қаңтар-мамыр айларында елімізде жұмыс істейтін шетелдік компаниялардың саны 12,7%-ға өсіп, 25 мыңға жақындады. Есепті кезеңде көрсеткіш 2400 компанияға өсті, оның 1600-і Ресейден келген. 2022 жылдың мамыр айының соңында олардың саны 13 000-ға жетті, ал Беларусьтен эмиграцияланған компаниялардың саны 120-ға жетті. Қазақстандағы шетелдік компаниялар ағынының ұлғаюы 2022 жылдың наурызында басталады деген болжам болды [Елорда, 2022 жыл]. Бұл компаниялар пайда әкелетініне қарамастан, Қазақстан үкіметі санкцияларға байланысты тәуекелдерді және Қазақстанның ішкі нарығындағы бәсекелестіктің күшеюін қарастыруы керек. Сондықтан алдын ала жұмсарту саясатын әзірлеу маңызды.

Қорытындылай келе, Ресей Қазақстанның маңызды экономикалық серіктесі болып қала береді деп айтуға әбден болады. Алайда, бұл қарым-қатынастарды нығайту үшін Ресей жоғарыда аталған Қазақстанның экономикалық мүдделеріне нұқсан келтіретін біржақты шешімдерден аулақ болуы керек. Бұл шешімдердің ұзақ мерзімді салдары болады, өйткені Қазақстан Ресейге тәуелділігін азайту үшін экономикалық саясатын өзгертуі керек. Бүгінгі таңда Ресейдің негізгі тәуекелдері оның белгісіз және болжауға болмайтын шешімдерінен туындап отыр. Сондықтан Қазақстан өзінің барлық экономикалық тәуелділіктерін қайта қарап, экономикалық саясатын түзетіп, импорт арналарын әртараптандырып, импортты алмастыруға кірісуі керек. Бұл саясаттар Қазақстан үшін ЕАЭО аясында өз мүдделерін қорғау тұрғысынан маңызды, себебі ол Қазақстанның позициясын нығайтып, бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Дереккөз:

Forbes (2022). KASE-дегі рубль саудасының көлемі жарты жылда 10 есеге жуық өсті. Сілтеме: https://forbes.kz/finances/exchange/torgi_ruble_na_kase_vyir_osli_pochti_v_10_gaz_polgoda. Қаралған уақыты: 15.07.2022.

ITC (2022). Ресей Федерациясы мен Қазақстан арасындағы екіжақты сауда. Сілтеме: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c398%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1. Қаралған уақыты: 10.07.2022.

Kapital (2022). Ресейлік компаниялар Қазақстанға белсенді түрде көшуде. Сілтеме: <https://kapital.kz/business/106788/rossiyskiye-kompanii-aktivno-migriruyut-v-kazakhstan.html>. Қаралған уақыты: 10.07.2022.

KazTAG (2022). Ресей соты СРС жұмысын тоқтату туралы шешімін өзгертті. Сілтеме: <https://kaztag.kz/ru/news/rossiyskiy-sud-otmenil-svoe-reshenie-o-priostanovke-raboty-ktk>. Қаралған уақыты: 11.07.2022.

TASS (2021). Ресей 10 жыл ішінде Қазақстанға 12,6 миллиард долларға жуық инвестиция салған. Сілтеме: <https://tass.ru/ekonomika/12163071>. Қаралған уақыты: 04.07.2022.